

Czinege Szilvia

Széchenyi István és munkatársai az Akadémia dolgában¹

„Nekem itt szavam, nincs, az Országnek Nagyja nem vagyok, de birtokos vagyok, és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosinknak magyarokká neveltetését, jószágaim egy esztendei jövedelmét feláldozom. Érett meggondolással teszem ezt, [...], azért célra vezethető felvigyázást kívánok, hogy a nemzetnek ajánlott summa haszontalanul el ne pazaroltassék.” – idézte fel Döbrentei Gábor Széchenyi István 1825. november 3-án mondott beszédét.²

A beszédre az országgyűlés kerületi ülésén került sor Pozsonyban, ahol Széchenyi István Felsőbüki Nagy Pál soproni követ beszédére reagálva ajánlotta fel jószágainak egy évi jövedelmét egy tudós társaság megalapítására. Felajánlásához többen is csatlakoztak, a létesülő intézményhez sikerült megnyerni József nádor pártfogását is. A felajánlást és előkészítő munkálatokat követően 1830. november 17-én összeült a Magyar Tudós Társaság első igazgatótanácsai ülése,³ ahol megválasztották a Társaság tisztviselőit: Teleki József lett az első, Széchenyi István a második előlő (és ideiglenesen az ellenőri tisztséget is elvállalta), Döbrentei Gábort nevezték ki titkárnak (titoknoknak), Toldy (Schedel) Ferencet segédjegyzőnek és levéltárnoknak, Helmezy Mihályt pénztárnoknak. Széchenyi István másodelnöksége idején a Társaság tisztviselői összetétele jórészt állandó maradt.⁴ 1835-ben történt változás annyiban, hogy Döbrentei Gábor elvállalva a budai tartományi albiztosi hivatalt lemondott titkári tisztségéről, amelyet azt követően Toldy Ferenc töltött be.⁵

Ha Széchenyi munkatársairól beszélünk, akkor nemcsak szorosan a Társaság kebelébe tartozó tisztviselőket kell megemlíteni, nem feledkezhetünk meg a gróf két alkalmazottjáról, Lunkányi Jánosról és Tasner Antalról sem, akik nemcsak szigorúan vett jószágigazgatói és titkári teendőket láttak el, hanem rendszeresen kaptak megbízásokat a munkakörükhöz tartozó feladatokon túl,⁶ így a Tudós Társaság dolgában is. Mindazonáltal a munkatársak köre nem osztható fel tisztán két halmazra azzal, hogy a Társaságon belüli és kívüli személyekről van szó, mert Tasner Antal ugyan nem viselt semmilyen tisztséget a Társaságban, de 1833. novembertől annak levelező tagja lett, és rendszeresen látogatta a heti üléseket. Különösen akkor, ha Széchenyi maga valamilyen okból kifolyólag nem tudott jelen lenni, így mindig napirenden volt az aktuális kérdéseket

¹ A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal FK 146398 *Széchenyi István leveleinek kritikai kiadása* című pályázat támogatásával jelenik meg. A több évre tervezett kutatás célja teljességre törekedve közzétenni Széchenyi István leveleit az erre a célra kialakított internetes felületen. Széchenyi István több mint ötezer ránk maradt levelének már több mint harmada olvasható időrendben haladva, szövegkritikai és tartalmi jegyzetekkel ellátva. A tanulmányban hivatkozott Széchenyi által írt levelek mindegyike olvasható már a honlapon, ezért itt külön csak néhány esetben kerül hivatkozásra SzIL-Digit rövidítéssel. A weboldalon a *Széchenyi teljes levelezése* menüpontban a címzett nevével és a levél keletkezési idejével könnyedén megtalálható a forrás. <https://szechenyilevelezes.abtk.hu/>

² MTT Évkönyvei 1. 48–49.

³ Az előzményekre újabban: Czinege 2024a. 15–23.

⁴ Széchenyi és tudós társaságbeli munkatársainak személyes kapcsolatára jelen tanulmányban csak egy-egy utalás erejéig térek ki, erre bővebben: Czinege 2024a. 39–44.

⁵ Czinege 2024a. 28.

⁶ Lunkányi János és Tasner Antal szerepköréről bővebben: Czinege 2021. 18–27., Fónagy – kézirat

illetően azon túl is, hogy Széchenyivel értekeztek volna róluk.⁷ Lunkányi János pedig maga is értő hallgatója és olvasója volt Széchenyi Akadémiát érintő közléseinek, hiszen bölcsészdoktori fokozattal rendelkezve 1798-ban egy tudósi pálya befutásának lehetősége helyett választotta a hétéves gróf nevelését. Ő maga annyira nem folyt bele a Társaság ügyeibe, mint Tasner, főként az 1825–27. évi országgyűlés idején vonta be Széchenyi a teendőkhöz, így 1826-ban Lunkányi is készített egy tervezetet a felállítandó tudós társaság majdani szervezetéről.⁸

A munkatársak bő két évtizedes (szoros) együttműködését elsősorban Széchenyi István levelezésén keresztül követhetjük nyomon, választ kaphatunk nemcsak arra, hogy milyen gyakran érintkeztek vagy milyen kérdésekkel foglalkoztak, hanem arra is, hogyan oldottak meg egy-egy problémát vagy személyi konfliktust, kivel mit és hogyan lehetett megbeszélni, elintézni. Tanulmányomban a munkatársak levelezésének középpontba állításával igyekszem megválaszolni a fenti kérdéseket.

A források

A vizsgálat alapjául választott források – egodokumentumok – műfaji sajátosságait figyelembe véve speciális kútfők, amelyekben a szerzőjük a vele történeteknek, az őt foglalkoztató kérdéseknek énközpontú olvasatát adja. És azt is másként: míg a szerző a naplóba többnyire napi szinten jegyzi le önmaga számára szelektáltan a mindennapok történéseit, ahhoz fűződő gondolatait, addig a levél mindig egy (vagy több) másik személynek szól. A címzett személye pedig meghatározza nemcsak a levél fajtáját (hivatalos, félhivatalos vagy magán) és tartalmi elemeit, hanem a hangnemet is, amelynek megválasztásában társadalmi és szociális tényezők is szerepet játszanak: a levelezőpartnerek neme, kora, társadalmi hovatartozása, képzettsége, továbbá a felek közötti viszony (baráti, rokoni, rangbeli, kollegiális) is befolyásolja, hogyan írja le a szerző mondanivalóját.⁹

A feltett kérdések megválaszolásához Széchenyinek és munkatársainak több száz levele áll rendelkezésre, amelyekből 2024-ben válogatáskötet jelent meg szerkesztésemben.¹⁰ A kötetben nemcsak a társaságbeli munkatársak levelei kaptak helyet, hanem Lunkányi János és Tasner Antal azon levelei közül is néhány, amelyekben érintik a Tudós Társaságot. Így törekedtem három kommunikációs szinten több szempontból bemutatni a szereplők Tudós Társaság körüli tevékenységét. Ezért a kötetbe válogatott levelek, kiegészítve Széchenyi naplójával, valamint Teleki József és Toldy Ferenc levelezésével,¹¹ jó kiindulópontot jelentenek a munkatársak együttműködésének vizsgálatához, ki milyen mértékig vette ki a részét az egyes feladatokból, közös gondolkodásból. Ennek kapcsán, figyelembe véve a terjedelmi korlátokat, olyan nagyobb területeket emelek ki a Társaság első éveiből, amelyekbe levélváltás útján többen is bekapcsolódtak: az intézmény működésbe lendülése, a kéziszótár készítése, a Tudománytár megjelentetése és az 1835-ös tisztújítás.

⁷ A Magyar Tudós Társaság kisüléseinek jegyzőkönyvei MTA KIK Kt K 1390–1401.

⁸ Lunkányi János tervezete az Akadémia kapcsán, 1826. március 5. MTA KIK Kt K 166/96. Közli: Czinege 2024b. 401–410.

⁹ Bańcerowski 2009. 44.; Gyáni 2019.; Sipos 2022. 15.

¹⁰ Czinege 2024b.

¹¹ MTA KIK Kt MIL 4r 100.

A források címzettek szerinti időbeli megoszlása nem egyenletes, Széchenyi a társaságbeli munkatársak közül 1830–31-ig csak Döbrenteivel volt már korábban kapcsolatban, aki a lóverseny és a kaszinó körüli teendőkben is együttműködött vele. Széchenyi Telekivel és Toldyval folytatott levelezése csak a társaság működésének elindulásától, 1831-től ismert, ahogy Teleki és Toldy egymással folytatott levelezése is. Széchenyi alkalmazott-munkatársaival való levelezésében pedig súlyponteltolódás figyelhető meg. A gróf fennmaradt leveleinek egyötödét (több mint ezer levél) teszik ki a Lunkányi Jánoshoz írottak, az első ismert levél 1814. szeptemberi,¹² és azon túl, hogy Széchenyi leveleire alapvetően jellemző a tematikai sokszínűség, az is világosan látszik, hogy Lunkányira nem pusztán jószágigazgatóként tekintett, a Tudós Társaság vonatkozásában különböző titkári teendőkkel is megbízta.¹³ Tette ezt addig, amíg Tasner Antal nem került Széchenyi alkalmazásába 1833-ban, akkortól kezdve ugyanis ő végezte a titkári feladatokat, és Lunkányi megbízatásai fokozatosan a birtokok igazgatására, valamint a cenki kastély átépítéséhez kapcsolódó ügyekre korlátozódtak.

Ebből kifolyólag nem minden szereplő vesz részt az egyes megjelölt kérdések tárgyalásában, elintézésében, viszont az kiderül, hogy Széchenyi az egyes ügyek kapcsán kivel és hogyan tudott együttműködni.

Az indulás

Széchenyi felajánlásától kezdve az első igazgatótanácsi ülésig eltelt öt év lendületesen indult: a József nádor által kiküldött bizottság, amelynek feladata volt a felállítandó társaság alapszabályainak kidolgozása, az országgyűlés után, 1828. március 15-én összeült, és egy hónapnyi munka után felterjesztették a kidolgozott tervezetet uralkodói jóváhagyásra, amire azonban éveket kellett várni, mert az csak 1830 júliusában érkezett meg. A munka ezután éppen csak elkezdődött 1830. november 17-én az igazgatótanács első ülésével, valamint 1831. februárban az első nagygyűléssel, a kolerajárvány több hónapra megakasztotta a munkát.¹⁴ Mindebből kifolyólag az első pár évből különösen 1828-ban és 1831-ben mutatkozik nagyobb intenzitás a levélváltásban.

Az alapszabályokat kidolgozó bizottsági ülés időszakából csupán néhány levél ismert, például Teleki Józsefé, amelyben értesíti Széchenyit, hogy a nádor őt is kinevezte tagnak, mint a „*Tudományos-Intézet első alkotóját*.”¹⁵ Vagy Széchenyi levele Döbrente Gábornak, aki szintén tagja volt a bizottságnak, ebben éppen a bizottsági munkára való közös készülésre utal: „*Küldje [...] azon Irományokat mellyeket tegnap tőlem vitt, és azon felül a Tudós Társaság Plánumát, mellyet mint Ön tudja, én nem bírok, hogy addig is átfuthassam magam,*

¹² Széchenyi István Lunkányi Jánosnak, Apáti, 1814. szeptember 2. MTA KIK K 196/78. Közli: SzIL-Digit.

¹³ Például: „*Ezen hónap végével össze ülünk – a Tudós Társaság dolgában. És így küldje az említett 1000 fr. pengővel, Novemb. 1^{stől} 1830 Majus 1^{stől} 1831 eső 4500 V. Cz. 60 m fundatiom kamatját mellyeket Anticipative le akarom tenni; Novemb. 1^{stől} 1831 aztán békével fogunk lenni.*” Széchenyi István Lunkányi Jánosnak, Pest, 1831. január 14. Közli: Czinege 2024b. 328.

¹⁴ Bővebben: Czinege 2024a. 18–23.

¹⁵ Teleki József Széchenyi Istvánnak, Pest, 1828. január 13. MTA KIK Kt K 166/110. Közli: Czinege 2024b. 89–90.

és könnyebben értekezessünk aztán. Kérem Önt, jöjjön e Tárgyra nézve holnap valami 10 ora tajban hozzáam.”¹⁶

A várakozás időszakában Széchenyi több alkalommal írt a nádornak és a magyar udvari kancellárnak is abban a reményben, hogy meg tudják sürgetni az ügyet. „A' Magyar Tudós Társaság reményilem nem sokára életbe fog lépni, 's annyira előballadott már, hogy csak Kegyelmes Uramtól várja a' Hazza annak talpra állítását. Méltóztassék ezen tárgyat minél előbb kegyes pártfogása alá venni, és ha lehet a' dolgot úgy intézni hogy a' jövő Télen már dolgainkat kezdhethetnénk; mert ki tudja, hogy az 1829-ik esztendő nem fogja e fontosabb tárgyaknak rostálását kívánni, mint sem egy Tudos Társaság felállítása.” – írta a kancellárnak,¹⁷ aki elvi támogatásáról biztosította, és kérte, hogy bármilyen „köz-hasznu dolgokban” ossza meg vele nézeteit.¹⁸ Az uralkodói jóváhagyás késlekedése miatti aggodalmát Döbrenteivel is megosztotta: „A Tudós Társaságrul még egy szó se!”¹⁹

1831-ben a Tudós Társaság működését érintő témák, mint a következő igazgatótanácsai ülés időpontja, a Társaság alapszabályainak kinyomtatása,²⁰ vagy a felajánlások kamatainak fizetése mellett²¹ az év második felében a levelezők reflektáltak az „epékórság” megjelenésére, és a levelekben nyomon követhetjük, hogyan hatott közvetlenül a Társaság hétköznapijaira a kolerajárvány. 1831. júniusban még rendes mederben folytak az ügyek,²² a nagygyűlés időpontját Teleki augusztus 29-re tűzte ki,²³ de augusztus elején az „országos epékórság”-ra hivatkozva elnapolta az üléseket.²⁴ Majd egy körlevélben felszólította a tagokat, hogy ebben az időszakban fordítsák idejüket tudományos munkájukra, ahhoz kapcsolódó aktuális feladataikra.²⁵ Ahogy Toldynak is írta, hogy foglal kozzon a társaság évkönyvében megjelentetni kívánt írásokkal, valamint a kiadandó munkákkal.²⁶ Így Teleki és Széchenyi egyetértettek abban, hogy a járvány miatt kialakult helyzetben mi a teendő, hogy tovább folyjon a tudományos munka: „Mintha egy lélek szállotta volna meg elménket, mert tudos Társaságunkra nézve ugyan azon gondolatra jöttem én is a'mélyre Te. Ez előtt egy pár héttel egy kerülőírást bocsajtottam a' rendes és levelező tagokhoz” – válaszolta Teleki a Széchenyi augusztus 30-i levelében felvetettekre.²⁷ Az az „egy lélek”

¹⁶ Széchenyi István Döbrente Gábornak, Pest, 1828. március 20. MTA KIK Kt K 194/33. Közli: Czinege 2024b. 149.

¹⁷ Széchenyi István Revitzky Ádámnak, Pest, 1828. szeptember 24. MTA KIK Kt K 210/1.10. Közli: Czinege 2024b. 61–62.

¹⁸ Revitzky Ádám Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1828. október 28. HU MNL OL P 626–1.–1828. Közli: Czinege 2024b. 63.

¹⁹ Széchenyi István Döbrente Gábornak, Bécs, 1829. július 16. MTA KIK Kt K 194/41. Közli: Czinege 2024b. 151.

²⁰ Teleki József Széchenyi Istvánnak, Pest, 1831. január 23. MTA KIK Kt K 166/120. Közli: Czinege 2024b. 91.; Teleki József Toldy Ferencnek, Pest, 1831. január 30. MTA KIK Kt MIL 4r 100.

²¹ Teleki József Széchenyi Istvánnak, Pest, 1831. február 22. MTA KIK Kt K 166/122. Közli: Czinege 2024b. 92–93.

²² Döbrente például arról értesíti Széchenyit, hogy aznap Georch Illyés (1772–1835) táblabíró kéziratát véleményezték az előző napi kisülésen. Döbrente Gábor Széchenyi Istvánnak, Buda, 1831. június 26. MTA KIK Kt K 166/126. Közli: Czinege 2024b. 156., MTA KIK Kt K 1389.

²³ Teleki József Toldy Ferencnek, Pest, 1831. június 26. MTA KIK Kt MIL 4r 100.

²⁴ Teleki József Toldy Ferencnek, Szirák, 1831. augusztus 8. MTA KIK Kt MIL 4r 100. A Társaság tagjainak erről írt levél egykorú másolata: MTA KIK Kt K 1606 VIII.

²⁵ A Társaság tagjainak írt 1831. szeptember 2-i körlevél egykorú másolata: MTA KIK Kt K 1606 IX.

²⁶ Teleki József Toldy Ferencnek, Szirák, 1831. szeptember 2. MTA KIK Kt MIL 4r 100.

²⁷ Teleki József Széchenyi Istvánnak, Szirák, 1831. szeptember 10. MTA KIK Kt K 209/6. Közli: Czinege 2024b. 94–95. Széchenyi István levele nem ismert.

pedig Döbrentei Gábor volt, aki még augusztus 20-án írta Széchenyinek, hogy a Társaság minden ülésének bizonytalan időre való elhalasztásáról jelentést tett közzé a „Pesti Újságban”,²⁸ valamint, hogy ír Telekinek, „*ha az ülések nem tartása buzgódik, írjon serkentő levelet minden taghoz, valami tárgyához tartozó’ kidolgozása iránt [...] Mert el ne aludjanak Író Uraimék, a’ kiket cholera el nem altat.*”²⁹ Széchenyi válaszlevelében biztosította: „*Telekynnek Ön tanácsa szerint még ma fogok írni. El ne aludjanak Tudósaink, igazsága van.*”³⁰ A munka tehát nem maradt abba, ki-kí intézte az éppen aktuális feladatát, Toldy Ferenc ezekben a hónapokban elsősorban a Társaság termeivel foglalkozott, a festéssel, berendezéssel, ablakokkal, valamint a tagokat kinevező oklevelekkel,³¹ Döbrentei pedig a szótár készítésének szervezési munkáival, például melyik munkatárs hogy áll a rá bízott feladattal.³² Nem feledkeztek meg azokról a tagokról sem, akik a járvány miatt életüket veszítették: Tittel Pál és Kazinczy Ferenc neve többször is említésre került a már idézett levelekben.

Zsebszótár

A Tudós Társaság az első fontos feladatok között tartotta számon a nagyszótár elkészítését. A munkálatok megkezdéséhez már rendelkezésre állt Teleki József korábbi Marczibányi-díjra beküldött munkája, *Egy tökéletes magyar szótár elrendelése, készítése módja*,³³ de hamar, az első üléseken kiderült, hogy Teleki elképzelései egy minden részletre kiterjedő munkát eredményeznének, ami terjedelmét tekintve kivitelezhetetlen lett volna. Széchenyi ezért az 1831. december 2-i ülésen javaslatot tett arra, hogy először egy kéziszótárt készítsenek el.³⁴ Ezt némi ellenvetés után jóváhagyták, leginkább azért, mert a nagyszótár munkálatai még nem kezdődtek el. A kéziszótárt a munkatársak egymás között csak zsebszótárként vagy zsebszókönyvként emlegették leveleikben a munkálatok megindulásától (1832) a második kötet 1838-as megjelenéséig.

A kéziszótár munkálatai lendületesen indultak: „*A’ Levéltárnok Úr azt jelenti, hogy a’ Zseb-szókönyv a’ nyáron alkalmasint anyira elkészül, hogy nyomtatás alá jöhet*” – írta Teleki Széchenyinek, kérve őt, hogy vegye fel a kapcsolatot a nyomdával.³⁵ Teleki utóbbi megbízást megírta Toldynak is, azzal a megjegyzéssel: „*A zsebszókönyvet oly nevezetes tárgynak látom, hogy annak velem közlését a kinyomtatás előtt előre kikérem.*”³⁶ Következő Toldynak

²⁸ Megjelent például a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1831. augusztus 13-i számában.

²⁹ Döbrentei Gábor Széchenyi Istvánnak, Buda, 1831. augusztus 20. MTA KIK Kt K 203/134. Közli: Czinege 2024b. 161–163.; idézet: 161.

³⁰ Széchenyi István Döbrentei Gábornak, Cenk, 1831. augusztus 28. MTA KIK Kt K 194/54. Közli: Czinege 2024b. 164–166.; idézet: 165.

³¹ Toldy Ferenc Széchenyi Istvánnak, Pest, 1831. augusztus 28. HU MNL OL P 626–1.–1831. Közli: Czinege 2024b. 167–168.; Toldy Ferenc Széchenyi Istvánnak, Pest, 1831. [szeptember eleje] MTA KIK Kt MIL 4r 149. Közli: Czinege 2024b. 172–173. Teleki József Toldy Ferencnek, Szirák, 1831. szeptember 30. és október 6. MTA KIK Kt MIL 4r 100.

³² Döbrentei Gábor Széchenyi Istvánnak, Buda, 1831. szeptember 25. MTA KIK Kt K 203/135. Közli: Czinege 2024b. 175–176.

³³ Czinege 2023a. 26.

³⁴ MTA KIK Kt K 1389., SzIN 4. 233. A magyar-német és német-magyar szótár kiadásának történetével részletesen foglalkozik Viszota 1908. 63–71.

³⁵ Teleki József Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1833. február 25. MTA KIK Kt K 166/136. Közli: Czinege 2024b. 98.

³⁶ Teleki József Toldy Ferencnek, Bécs, 1833. április 24. MTA KIK Kt MIL 4r 100.

írott levelei erről tanúskodnak is: várja az íveket, amiket ha megkap, ellenőriz és jegyzetekkel lát el. Ő maga eleinte nem sűrgette a munkát, de 1834 nyarán már jelezte, hogy jó lenne, ha a novemberi nagygyűlésre megjelenne az első kötet. Viszont 1835 februárjában még az árról egyezkedett Toldyval, valamint a nyomtatására szánt összegről.³⁷

Teleki mellett Széchenyi is fontosnak tartotta a szótárkészítési munkát, folyamatosan nyomon követte: „*A Zsebszótárt tavaszra ígérték, meg most sem látott az első iv nap világot.*” – panaszkodott egy alkalommal Tasnernek.³⁸ Miután 1832-ben Telekit a Magyar Udvari Kancellária előadó tanácsosának nevezték ki,³⁹ több feladat hárult Széchenyire, mint a Társaság második emberére. Viszont ez az időszak számára is mozgalmas volt, hiszen az országgyűlésen való részvétel mellett ekkor, 1833. július 2-án nevezték ki az Al-Duna szabályozás királyi biztosává, és ilyen minőségben több hónapos al-dunai hajóutat tett, csak október közepén tért vissza. Ezért távollétében titkárára bízta a teendőket: „*Barátom, ügyeljen a Zsebszótár hibátlanságára. Nem verhettem fejemből ki egész éjjel. Hídd, anyi sullyt tulajdonítok e tárgy tökéletes végbe vitelének, hogy Önnek valóban egész figyelmét megérdemli. Lelkére kötöm »eszéközölje a dolgot« – a Miképpent Önre hagyom.*”⁴⁰

1834 végén Toldy arról számol be Széchenyinek, hogy: „*Zsebszótárunk’ német-magyar része a’ T-ben van, ’s februariusban elkészül. Ha mindnyájunk’ egészsége helyt áll, ’s a’ súlyos munka folyhat mint most, 1836 derekáig be lesz fejezve.*”⁴¹

Végül 1835. áprilisban jelent meg először a kötet második része, a német-magyar rész, amit Széchenyi naplójában így kommentált: „*11-én megjelent a Zsebszótár. Használatra nagyon jó, de durva papír.*”⁴² Az első, a magyar-német részt csak 1838-ban adták ki.⁴³

Tudománytár

Az újonnan létrejött intézménynek szüksége volt egy tudományos fórumra, ahol egyrészt értesülhetnek az újabb honi és külföldi kutatásokról, másrészt a Társaság tagjai közzé tehetik kutatási eredményeiket. Már 1831-ben bizottságot szerveztek egy a célnak megfelelő folyóirat kidolgozására, viszont eltérőek voltak a vélemények abban a tekintetben, hogy mi kerüljön a lapba: külföldi tudományos művek kivonatai vagy kritikái, külföldi cikkek fordításai és önálló kutatási eredmények. Végül abban állapodtak meg, hogy olyan kivonatokat fognak közölni, amelyekben kritikát is meg lehet fogalmazni az adott művet illetően, 1832 végére tervezték a megjelenést.⁴⁴ Széchenyi elképzelései a külsínt illetően: „*E papiros melyen irok ítéletem szerint leg alkalmasb a Tudománytárra. Szép és*

³⁷ Teleki József Toldy Ferencnek, Bécs, 1833. augusztus 1., 26., október 5., 1834. április 21., június 28., 1835. február 25., április 13., december 11. MTA KIK Kt MIL 4r 100.

³⁸ Széchenyi István Tasner Antalnak, Orsova, 1833. október 13. HU MNL OL R 196 No.1. Közli: Czinege 2024b. 340.

³⁹ Pálmány 2011. 1. 172.

⁴⁰ Széchenyi István Tasner Antalnak, Szent-Miklós, 1833. szeptember 24. MTA KIK Kt K 200/19. Közli: Czinege 2024b. 337–339.

⁴¹ Toldy Ferenc Széchenyi Istvánnak, Pest, 1834. november 26. MTA KIK Kt K 166/147. Közli: Czinege 2024b. 214–217.

⁴² 1835. április 11. SzIN 4. 539. (saját fordítás)

⁴³ Czinege 2024a. 27.

⁴⁴ Czinege 2024a. 27–33. A Tudománytár kiadásával részletesen foglalkozik Viszota 1910a. 121–136., Viszota 1910b. 424–438.

nem kicsapongolag drága. 750 példányt nyomtatni leg czélirányosb, mert az által egyszerűttetik a számolás. Velint⁴⁵ példányok nem szükségesek” – írta Toldynak.⁴⁶

A tagok egy része azonban nem értett egyet a készülő folyóirat tartalmával, ennek Vörösmarty Mihály hosszasan hangot is adott 1832 végén,⁴⁷ amikor Széchenyi arra kérte, foglalja össze, milyen változtatásokat lát szükségesnek a Társaság működésével kapcsolatban. Vörösmarty több oldalas levelében egy hosszabb bevezető után listázta a szerinte változtatásra szoruló területeket, és rögtön első helyen szerepelt, hogy „A’ tudománytár töröltessek el.” Indokai között szerepelt, hogy az irodalom még nem olyan széleskörű, hogy megtöltene egy lapot, vagy, hogy az írók nem feltétlenül jó kritikusok is egyúttal, és nem utolsósorban, hogy a nem dolgozó tagok így tudnák leplezni tétlenségüket. Széchenyre hatottak Vörösmarty érvei, mert az 1833. február 4-i igazgatótanácsi ülésen indítványozta, hogy a Társaság ne indítson el egy kritikai lapot. Az igazgatótanács végül a kérdés eldöntését a nagygyűlés elé utalta, emiatt felfüggesztették a Tudománytár nyomtatását.⁴⁸ Széchenyi erről Telekit is értesítette,⁴⁹ aki viszont nem értett ezzel egyet, ő a nyomtatás folytatása mellett volt, a lap előszavát is helyénvalónak találta,⁵⁰ és nem értette, hogy Széchenyi miért változtatta meg álláspontját annak ellenére is, hogy a nagygyűléseken már három alkalommal tárgyalták a Tudománytár kiadását.⁵¹

A Tudománytár megjelenésével kapcsolatos híradás Döbrentei, mint titkár feladata volt.⁵² A Tudományos Gyűjtemény 1833. évi második számában közölte,⁵³ hogy már két kötetre való kézirat beérkezett, és a megjelenésről később értesítik az olvasókat. Eközben a háttérben folytak a lapot illető egyeztetések, a novemberi nagygyűlésen végül úgy döntöttek a kérdést illetően, hogy a lapból kimaradnak a kritikai jellegű írások,⁵⁴ és Döbrentei csak az év vége felé közeledve adhatott arról hírt, hogy az első kötet 1834-ben jelenik meg,⁵⁵ Toldy Ferenc szerkesztésében. Széchenyi maga is izgatottan érdeklődött Londonból titkárától: „Mikép van az Academia? Mikép a Szótár ’s a Tudománytár?”⁵⁶

A lap állandóan visszatérő téma a levelekben, Toldy mindig értesíti Széchenyit az újabb kötet kijöveteléről,⁵⁷ nyilván Telekit is,⁵⁸ mert az elnök Toldynak írt leveleiben

⁴⁵ Finom, nem áttetsző, fényesre simított papírfajta.

⁴⁶ Széchenyi István Toldy Ferencnek, Pest, 1832. december 6. OSzK Kt Lt. Közli: Czinege 2024b. 185.

⁴⁷ Vörösmarty Mihály Széchenyi Istvánnak, Pest, 1832. december 15. MTA KIK Kt Ms 5967/15. Közli: Czinege 2024b. 186–192.; idézet: 187.

⁴⁸ MTA KIK Kt K 1303.

⁴⁹ Széchenyi István Teleki Józsefnek, Pest, 1833. február 26. MTA KIK Kt K 210/1.73. Közli: Czinege 2024b. 99–100.

⁵⁰ Teleki József Toldy Ferencnek, Bécs, 1833. február 12. MTA KIK Kt MIL 4r 100.

⁵¹ Teleki József Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1833. március 3. MTA KIK Kt K 209/7. Közli: Czinege 2024b. 101.

⁵² Döbrentei Gábor Széchenyi Istvánnak, Buda, 1833. április 14.

⁵³ Teleki–Döbrentei 1833. 96.

⁵⁴ A nagygyűlést november 2. és 15. között tartották. MTT Évkönyvei 2. 29–54.

⁵⁵ Például a Jelenkor 1833. december 14-i számában. Döbrentei 1833. 794.

⁵⁶ Széchenyi István Tasner Antalnak, London, 1834. január 30. Közli: SZIL-Digit. A Tudománytár első kötetében Tasner Antalnak is megjelent egy tanulmánya *Lander’ fölfedezései Afrikában a’ Nigieren* címmel. Tasner 1834..

⁵⁷ 1834-ből például szeptember 20-i levelében a 2., november 26-i levelében a 3. kötet megjelenéséről. MTA KIK Kt K 166/146–147. Közli: Czinege 2024b. 212–217.

⁵⁸ Toldy Ferenc Telekinek írt leveleiből kevés ismert.

rendszeresen érinti a témát.⁵⁹ Az elnökök részéről érkező reflexiók nem pusztán láttamozó válaszok, hanem a helyzettől függően hozzászólnak, vagy javaslatot tesznek a tartalomra és a lap kinézetére vonatkozóan. Az indulás nehézségei után az 1835 végi szerkesztőváltással kapcsolatos változtatások adtak okot többszöri levélváltásra. 1835 végén, a 8. kötet megjelenése után Csató Pál író vette át Toldytól a Tudománytár szerkesztését, és ezt Széchenyi szerette volna külsőségekben is láttatni.

Széchenyi 1835 végén Pozsonyban tartózkodott az országgyűlésen, így Toldy és Teleki mellett Tasner Antal közreműködésére is számított az ügyben, december elején részletesen leírta neki elképzeléseit:

„A Tudománytár mindig bosszont! [...] 'S micsoda nyomtatás! – Ebben valami Változtatást kell tennünk 1837 – 's miért ne lehetne már 1836^{ban} is? [...] Jobb papíros kellene – egy kissé jobb és nagyobb betű, és a borítéka sötét kék, [...]. A papírosnak is egy kissé nagyobbnak kellene lenni, és a békötésnek szilárdabbnak! – Kann es nicht seyn 1836 – so muss es 1837 seyn. [...] A Tudomány T. iránt írjon – lehet e tenni valamit – 'S Mennyivel kerül többbe, [...]. Mert ha nem tellik – mi alig lehetséges – akkor simpliciter meg lehetne tenni a Változtatást [...]. Ha pedig tellik is valamibe – de idő van – tán röviden elvégezhetem Telekivel. Schedellel csinyán kell bánni wegen den 'Kanarien Gelb' Er ist ausnehmend apprehensif – 's mióta – olly nagy bajszú félek tőle – mely mint K. György⁶⁰ mondja – egészen elrútítsa.”⁶¹

Néhány nappal később küldött titkáranak három könyvet, „Nem behesb e – mint a mi Canari Színiünk?” kommentárral, és további megjegyzésekkel, milyennek kellene lennie a Tudománytár új köntösének. „Ha Schedel jól vette a Tudomány tári dolgot – igen örülök. De most sürgetni kell – mert én azt kívánom – hogy legkisebb se történjék Teleky nélkül. Ez utolsoval én végeznek. Mi a kék színt – a sárga helyett, [...] – az nem nagy dolog – de a nagyobb formatum, jobb papíros, jobb és nagyobb betű. Ez számolás dolga. Tudom Teleki nem ellenzi – ha elbírja a pénztár. Ezt most tüstént combinalni kell, 's ha meg van, küldje Ön a három ide mellékelt könyvből.”⁶² Újabb pár nappal később: „Tudománytár félicket megkaptam, mondja ezt Schedelnek, – and 'that he should shave' for Gods sake.”⁶³

A kérdésről részletesen értekezett természetesen Toldyval is,⁶⁴ majd javasolta Telekinek, „hogy a 8^{ik} kötet még Sárga, – a 9^{ik} ellenben már új köntösű legyen.”⁶⁵ „én részemről örömet reá állok”⁶⁶ – Telekinek nem volt tehát ellenvetése, különösen azért, mert a változtatás nem járt többletköltséggel, ahogy arra Széchenyi is számított.

⁵⁹ Például Teleki József Toldy Ferencnek, Bécs, 1834. április 21., 29., május 11. stb. MTA KIK Kt MIL 4r 100.

⁶⁰ Károlyi György gróf

⁶¹ Széchenyi István Tasner Antalnak, Pozsony, 1835. december 4. HU MNL OL R 196 No.70. Közli: SzIL-Digit. „[...] ha nem lehet 1836-ban, 1837-ben kell megtenni. [...] a kanári sárga szín miatt. Kivételesen nyugtalanító.” (saját fordítás)

⁶² Széchenyi István Tasner Antalnak, Pozsony, 1835. december 11. HU MNL OL R 196 No.75. Közli: SzIL-Digit.

⁶³ Széchenyi István Tasner Antalnak, [Pozsony, 1835. december 17.] HU MNL OL R 196 No.586./I. Közli: SzIL-Digit. „[...] és 'hogy borotválkozásom meg' az Isten szerelmére.” (saját fordítás)

⁶⁴ Toldy Ferenc Széchenyi Istvánnak, Pest, 1835. december 22. MTA KIK Kt K 166/160. Közli: Czinege 2024b. 227–229.

⁶⁵ Széchenyi István Teleki Józsefnek, [Pozsony, 1835. december 22. körül.] HU MNL OL P 654–III.–37.–154.–No. 3. Közli: Czinege 2024b. 112–113.; idézet: 112.

⁶⁶ Teleki József Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1835. december 30. MTA KIK Kt K 209/10. Közli: Czinege 2024b. 114–115.; idézet: 114.

Az 1835-ös tisztújítás

Döbrentei Gábor 1834. november 10-én mondott le titoknoki állásáról, mert a budai kerületben előléptették első helyettes tartományi biztossá, és a Helytartótanács előírása szerint más hivatalt nem viselhetett. Lemondását az 1835. szeptemberi nagygyűlésen hirdették ki, megnevezve egyúttal az utódját is, aki Toldy Ferenc lett.⁶⁷ Toldy titoknoki kinevezését azonban több levélváltás előzte meg, mert más jelölt is volt a tisztségre Kölcsey Ferenc személyében.

Kölcsey a kezdetektől, 1830. november 17-től volt a Tudós Társaság rendes tagja, részt vett a Tudománytár kidolgozására kiküldött bizottság munkájában, és Széchenyi bevonta őt az 1833-ban tervezett reformok munkálataiba is.⁶⁸ A két elnök álláspontja az új titkár személyét illetően nem volt teljesen egységes, mert Teleki Toldyt látta volna szívesen a titoknoki székben, Széchenyi pedig eleinte Kölcsey kinevezését támogatta – de egyikőjük sem zárkózott el a másik jelölttől. A költő számára is kedvező kilátásokat nyújtott volna a tisztség elfogadása, mivel így Pesten élhetett volna az irodalmi élet központjában. Ahogy azt barátjának írt levelében mérlegelve ecseteli: „*az igazgató Tanács' sok tagjai nekem ellenségeim az általam kimondott polgári elvek miatt; a' társaság' tudósai közt pedig sokan jobban kapcsoltnak máshoz, mint hozzám. így fejemet a' dolgon nem is töröm; miatta legkisebbé sem fáradozok; [...] Különben nem remélt esetben ha valami történnék, azon régi óhajításom fogna teljesedni: hogy köröttekben élhetnék.*”⁶⁹ Megyei hivataláról való lemondása sem okozott volna gondot számára,⁷⁰ viszont aggodalommal töltötte el megélhetésének alakulása, „*hogy olly jószágból, mellynek évi hasznobére 800, legfelébb 1000 pengőn meg fog állani, Pesten háznépemet tisztességesen kitarthatom?*” – írta Bártfaynak a Toldy Ferencsel való találkozása után.⁷¹ Toldy ekkor azért kereste fel a költőt, hogy a titoknoki állásról beszéljen vele, és biztossítsa a maga és az első előlülő támogatásáról. Kölcsey Toldy látogatásáról Szemerének is beszámolt, annyival egészítette ki a Bártfaynak is leírtakat, hogy Toldy kérte őt, hogy tudósítsa Széchenyit szándékáról, elvállalja-e a titoknoki állást vagy sem, mert „*Döbrentei más valakiről gondolkozik; [...] megtörténhet, miképen sem Sédél, sem én, hanem egy harmadik fog nyerni.*”

Más forrásból nem derül ki, ki lehetett az esetleges harmadik jelölt, az viszont világosan látszik az 1834. augusztusig folytatott levelezésből, hogy noha több szempontból jó lehetőség lenne Kölcsey számára, ha elfogadná a kinevezést, amit mind a vezetés, mind a további tisztségviselők is támogatnak, az anyagi lehetőségek mégis megfontolásra intik őt. A néhány héttel később váltott levelekben azonban újabb érvek is amellet szólnak, hogy Kölcsey ne fogadja el a hivatalt. Noha még mindig úgy véli: „*Nekem ma-*

⁶⁷ Fórizs 2023. 232.

⁶⁸ „*fontolja meg Társainkkal [...] mily szüksége van »minden oldalról megtámogatott Nemzetiségünknek« reformált Akademiánkra [...] teljesen meg győződve – hogy az Egész tárgy Sikere egyedül Csak Ön Vörösmarty, Bajza, Helmezy 's Fay kezében van! [...] 's Költsei menyire van mindenről értesítve. – Csak Bennetek, Barátim, a diadal lehetősége?*” Széchenyi István Toldy Ferencnek, Duna gőzhajó, 1833. szeptember 2. Közli: Czinege 2024b. 204–206.; idézet: 204.

⁶⁹ Kölcsey Ferenc Bártfay Lászlónak, Pozsony, 1834. június 8. Közli: Szabó G. 2015. 70–71.; idézet: 70.

⁷⁰ „*Megyei hivatalom nem tesz nehézséget; mert az sok időt rabolván tőlem, 's emlékező tebenségemre károsan folyván be: megszűnése által csak jót okozhat.*” Kölcsey Ferenc Szemere Pálnak, Pozsony, 1834. augusztus 20. Közli: Szabó G. 2015. 128–129.; idézet: 129.

⁷¹ Kölcsey Ferenc Bártfay Lászlónak, Pozsony, 1834. augusztus 20. Közli: Szabó G. 2015. 124–126.; idézet: 125.

gamnak sok tekintet miatt tetszenék a' titoknokság: [...],⁷² mégis azt érzi, hogy „Gr. Széchenyi volt Pozsonyban, de rövid ideig: [...] így nem beszélhettem vele; de a' tudva levő tárgyról beszélni nem is lett volna kedvem. Mihelyt nehézségek vágnak; én távol vagyok a' fellépéstől.”⁷³ És úgy látja: „a' tudom. társaság oligarchiái elven épült, 's következőleg, már elveiben gondolkodásom' egész módjával ellenkezik. En láttam tavaly, hogyan bántak itt Döbrentével;⁷⁴ 's velem ugyan azon módon senki se bánják, banni senki se próbáljon.”⁷⁵

Kölcsey vélhetően ezen alkati és elvi megfontolásokról nem beszélt Toldyval, akivel szintén ekkor találkozott, és Toldy sem vett észre semmit ebből a tépelődésből, mert a találkozás után úgy vélte, hogy Kölcsey hajlandónak mutatkozik a hivatal elfogadására: „Bécsbe mentemkor voltam Kölcseynél, a' tudott tárgy iránt vele nyíltzívűen szóltam, 's mind ama' hivatal' elfogadására hajlandónak, mind a' Méltóságodnak írásra készenek találtam. Azonban fenn-tartotta magát hogy még elébb egy barátjával a' dolog iránt tanácskozzék.”⁷⁶

Széchenyi persze számolt azzal a lehetőséggel is, hogy Kölcsey nem fogadja el a hivatalt, akkor viszont inkább Toldyt támogatná, semmint, hogy Döbrentei maradjon pozícióban: „Most tartandó pesti nagy gyűlésnek főbb tárgya, azt hiszem, a' titkár 's némi más tagok választása lesz. A' mi az elsőt illeti, mindent fontolóra vévén akár Kölcsey akár Schedel lesz, ítéletem szerint mindegy, csak más ne legyen, vagy Döbrentei ne maradjon, ki mint hallom, ez iránt lépéseket tesz, és két tisztséget egyeztetni törekszik.” – írta Telekinek.⁷⁷ Széchenyi már évek óta kapcsolatban állt Döbrentével, aki nemcsak a lóverseny és a kaszinó kapcsán segített a grófnak, hanem annak készülő írásait is olvasta és véleményezte.⁷⁸ A közeli és hosszabbtávú munkakapcsolat ellenére személyes ellentétek voltak közöttük: Széchenyi hiúnak és pöffeszkedőnek tartotta Döbrenteit, aki pedig gorombának és rossz szívűnek a grófot.⁷⁹ A kölcsönös szimpátia hiánya ellenére viszont sikeresen tudtak együttműködni, amiről Széchenyi nem is akart lemondani.⁸⁰ De úgy látta, hogy Döbrentei írói elszigeteltsége kihat társaságbeli munkájára, ahol azok az írók és költők (Bajza József, Vörösmarty Mihály) is jelen voltak, akik az irodalmi életben felleptek ellene.⁸¹ Mindez pedig indokolja, Széchenyi miért nem akarta, hogy továbbra is Döbrentei viselje a titoknoki tisztséget.

⁷² Kölcsey Ferenc Kende Zsigmondnak, Pozsony, 1834. szeptember 21. Közli: Szabó G. 2015. 168–171.; idézet: 168.

⁷³ Kölcsey Ferenc Bártfay Lászlónak, Pozsony, 1834. július 25. Közli: Szabó G. 2015. 103.

⁷⁴ Döbrentei íróként az 1830-as évek elejére elszigetelődött, amihez részben hozzájárult Kazinczyval való nézetkülönbsége a nyelvújítás kapcsán. Kettejük eltávolodásában szerepet játszott az is, hogy 1830-ban a Tudós Társaság titkári tisztjére Döbrentei mellett Kazinczy is esélyes volt. Fórizs 2023. 230.; Czinege 2024a. 41.

⁷⁵ Kölcsey Ferenc Szemere Pálnak, Pozsony, 1834. szeptember 21. Közli: Szabó G. 2015. 171–173.; idézet: 172.

⁷⁶ Toldy Ferenc Széchenyi Istvánnak, Pest, 1834. szeptember 20. MTA KIK Kt K 166/146. Közli: Czinege 2024b. 212–213.; idézet: 212.

⁷⁷ Széchenyi István Teleki Józsefnek, Orsova, 1834. október 29. MTA KIK Kt K 210/1.102. Közli: Czinege 2024b. 106–107.; idézet: 106. Fáy Andrásnak, aki a Társaság tiszteleti tagja volt, hasonlóan nyilatkozott: „A T. Társaság iránt pedig akár Költsei akár Schedel lesz titkár mindegy, csak senki más.” Széchenyi István Fáy Andrásnak, Orsova, 1834. október 29. HU MNL OL P 625 B–No.11. Közli: SzIL-Digit.

⁷⁸ Bővebben: Czinege 2023b.

⁷⁹ SzIN 4. 43.; Jancsó 1944. 143–144.

⁸⁰ Széchenyi István Helmezy Mihálynak, Pozsony, 1833. március 28. MTA KIK Kt K 201/98.1. Közli: Czinege 2024b. 195.

⁸¹ Fórizs 2023. 232.

Végül Toldy értesítette arról Széchenyit, hogy: „*Kölcsey írásban jelentette, hogy nem akar választani.*”⁸² Kölcsey Szemere Pállal, Bártfay Lászlóval és Kende Zsigmonddal váltott leveleiből kitűnik, hogy egyaránt tisztában van a lehetőség előnyeivel és hátrányaival, és ezek tükrében hozta meg döntését, amelynél politikai és irodalmi ambíciói mellett figyelembe kellett vennie anyagi lehetőségeit is, mivel Pestre való költözése birtokának elhanyagolását is jelentené egyúttal.⁸³ Egy további szempont Kölcsey esetleges hivatalviseléséhez, hogy közéleti szerepvállalása, a perbe fogottak mellett folytatott tevékenysége miatt a kancellária sem támogatta volna megválasztását.⁸⁴

Kölcsey nem vett részt a tisztújító ülésen: „*Döbrentei által tudom, hogy Schedel titoknok; a' mit óhajtottam; de az academia' üléseiről nem tudok egyebet, mint a' mi az újság-lapokban áll. Magam semmi esetre nem mehettem fel; de ez által úgy vélem nem igen vesztettem egyebet, mint azt, hogy Titeket nem láthattalak.*” – írta barátjának.⁸⁵ Széchenyi pedig arról értesítette a nádort, hogy „*Tegnap Döbrentei úr helyére, aki lemondott, a magyar Akadémia titkárává Schedel urat választották, [...]. Az első pozíció betöltésére Kölcsey úr csak három szavazatot kapott.*”⁸⁶

Együttműködés

A következő években, és különösen a negyvenes évek közepén is, amikor újabb reformtörekvések jelentkeztek, több olyan ügy fordult meg a levélírók asztalán, amelyben összehangolt együttműködésre volt szükség. Különösen azért, mert mindkét elnök sokat volt távol az intézménytől,⁸⁷ így Toldy Ferencre és Tasner Antalra hárult a feladat, hogy minden történésről tájékoztassák Telekit és Széchenyit, akik így távollétükben is odafigyelhettek arra, hogy az Akadémián rendben folyjanak az ügyek.

Az első évekre vonatkozó levelekből kiderül, hogy mindkét elnök a munkatársakkal közösen együttműködve oldotta meg a felmerülő kérdéseket. Akkor is sikerült meg-egyezésre jutni, amikor ellentétek feszültek a megoldási javaslatok között, mint például a Tudománytár vagy a tisztújítás kapcsán.

A kommunikációs szinteket tekintve a felhasznált források zöme félhivatalos levélnek tekinthető (Teleki, Toldy, Döbrentei), kisebb hányaduk pedig a magánlevelezés szintjéhez tartozik (Lunkányi, Tasner, valamint Kölcsey levelezése). Azoknál a témáknál, amelyeknél mindkét szinten több levél is rendelkezésre áll, látható, hogy a magánle-

⁸² Toldy Ferenc Széchenyi Istvánnak, Pest, 1834. november 26. MTA KIK Kt K 166/147. Közli: Czinege 2024b. 214–217.; idézet: 216. Kölcsey Ferenc Toldy Ferencnek, Pozsony, 1834. október 3. Szabó G. 2015. 174. De Döbrentei 1835 nyarán még érdeklődött: „*csak röviden kérdezlek hát, lesz-e kedved által venni tőlem ily küldözéseket, levelezéseket &c &c mint titoknok a' jövő nagy gyűléskor?*” Döbrentei Gábor Kölcsey Ferencnek, Buda, 1835. június 4. Közli: Szabó G. 2015. 295.

⁸³ „*Azon esetben a' megvét el kellene hagynom; 's gazdaságomat felhasználván jószágocskámat árendába adnom, 's Pestre költözöm.*” – írta Kende Zsigmondnak Pozsonyból 1834. szeptember 1-jén. Közli: Szabó G. 2015. 146–148.; idézet: 147.

⁸⁴ Bártfai 1926. 32–33.; Szabó G. 2011. 208–213.

⁸⁵ Kölcsey Ferenc Bártfay Lászlónak, Cseke, 1835. október 3. Közli: Szabó G. 2015. 324–325.; idézet: 324.

⁸⁶ Széchenyi István József főhercegnek, Pest, 1835. szeptember 13. Közli: Czinege 2024b. 72–77.; idézet: 77.

⁸⁷ Teleki Józsefet 1842-ben Erdély kormányzójává nevezték ki, Széchenyit pedig 1845-ben kinevezik a Helytartótanács közlekedési bizottságának elnökévé. Emellett mindketten részt vettek az (erdélyi, illetve pozsonyi) országgyűléseken.

velekben az adott kérdéshez kapcsolódóan bővebb és mélyebb tartalmi kifejtésre kerül sor, nagyobb teret kap a személyes vélemény, mint a félhivatalos levelekben, ahová már csak a mérlegelések és megvitatások utáni rövidebb közlés kerül. Széchenyi több kérdésben először Tasner Antallal értekezett a részletekről, és csak utána a Társaság titkárával, majd elnökével. Továbbá arra is rávilágít, hogy a Társaság ügyeinek mélyebb megismerését teszi lehetővé a munkatársak (és tagok) magánlevelezésének vizsgálata, árnyalhatja az egyes döntések mögött meghúzódó érveket.

Szilvia Czinege

István Széchenyi and His Associates in the Affairs of the Academy

The present article explores, through the correspondence of the officials of the Hungarian Learned Society, who was involved in the Society's affairs during its early years, in what manner, and to what extent they participated in addressing and resolving emerging issues.

As vice-president, István Széchenyi corresponded regularly with his colleagues and employees in the Society about academic matters. In most cases, he expressed his dilemmas regarding a particular issue or his arguments in favor of a particular decision at length in his private correspondence, thus his letters to Antal Tasner further nuance the positions expressed in his (semi-)official letters.

In the early years of the Society, there were several issues in which almost all of the actors mentioned in the article were involved, as documented by the correspondence: the start of the institution's operations, the publication of the dictionary and the *Tudománytár* (Encyclopedia of Science), and the 1835 election of officers. For a more detailed account of the latter situation, Ferenc Kölcsey's private correspondence is also available, which reveals why it was a difficult decision for him to accept or reject the position of secretary.

Keywords: István Széchenyi, Hungarian Learned Society, correspondence, cholera epidemic, *Tudománytár*, Ferenc Kölcsey

Források

Levéltári, kéziratári források

MTA KIK Kt	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye
K 166	Széchenyi István Akadémiai működésével kapcsolatos iratok.
K 193–210	Széchenyi István levelezése.
K 1390–1401	A Magyar Tudós Társaság kisüléseinek jegyzőkönyvei.
K 1606	Elölülő levelek a Magyar Tudós Társaság tagjaihoz (1831–1840).
MIL 4r 100	Magyar Irodalmi Levelezés. Teleki József levelei Toldy Ferencnek.
Ms 5967/15.	Vörösmarty Mihály Széchenyi Istvánnak, Pest, 1832. december 15.
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
P 626	Széchenyi István-gyűjtemény, 1.étel. Évrendezett iratok.
P 654	Teleki család gyömrői levéltára (1559–1938). III. Családtagok iratai. 37. Teleki (III.) Józsefhez írt levelek. 154. Széchenyi István gr. (1831–1838).
R 196	Tasner Antal
OSzK Kt Lt	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár Levelestár

Forráskiadványok

Czinege 2024b.	„...a Tudós Társaság dolgában” Válogatás Széchenyi István gróf levelezéséből. S. a. r., bev. és jegyz.: Czinege Szilvia. Bp., 2024.
MTT Évkönyvei	A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. 1–2. kötet. Pest, 1833–1834.
Szabó G. 2015.	Szabó G. Zoltán: Kölcsey Ferenc minden munkái. Levelezés IV. 1834–1836. Kritikai kiadás. Bp., 2015.
SzIL-Digit	Széchenyi István levelezése. Digitális kiadás. Szerk.: Czinege Szilvia–Fónagy Zoltán. A leveleket s. a. r. és jegyz.: Czinege Szilvia. (https://szecsenyilevelezes.abtk.hu/)
SzIN 4.	Gróf Széchenyi István naplói. S. a. r. és bev.: Viszota Gyula. 4. kötet. Bp., 1934.

Sajtóforrások

- Döbrentei 1833. Döbrentei Gábor: Közlések a' magyar tudós Társaság IVdik nagy gyűléséből. Jelenkor, 2. évf. (1833), 100. sz., 1833. december 14. 793–794.
- Tasner 1834. Tasner Antal: Lander' fölfedezései Afrikában a' Nigeren. Tudománytár 1834. 1. kötet. 46–76.

Szakirodalom

- Bańcerowski 2009. Bańcerowski Janusz: A kommunikációs tér fogalma és szerepe a nyelvhasználatban. In: Magyar Nyelvőr, 133. (2009) 1. sz. 41–47.
- Bártfai 1926. Bártfai Szabó László: Adatok a Magyar Tudományos Akadémia történetéhez 1825–1849-ig. In: Adatok a Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. század első felének történetéhez. Bp., 1926. 15–59.
- Czinege 2021. Czinege Szilvia: A Széchenyi-levelek kiadási munkálatai és lehetőségei – Széchenyi és Lunkányi. In: „Megint 's megint – szünetlen”: Egy újabb Széchenyi-évforduló termése. Szerk.: Dobszay Tamás. Bp., 2022. 9–28.
- Czinege 2023a. Czinege Szilvia: Gróf Teleki József. Az Akadémia megalapítója. In: A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtítkárai. Szerk.: Szilágyi Adrienn. Bp., 2023. 24–31.
- Czinege 2023b. Czinege Szilvia: Széchenyi első műveinek lenyomata levelezésében. In: Történelmi Szemle, 65. (2023) 2. sz. 257–274.
- Czinege 2024a. Széchenyi István szerepe a Magyar Tudós Társaság alapításában és működésének első évtizedeiben. In: Czinege 2024b. 13–47.
- Fónagy Fónagy Zoltán: A biztos pont és a morális mérce: Széchenyi István és bizalmasa, Tasner Antal. (megjelenés alatt)
- Fórizs 2023. Fórizs Gergely: Döbrentei Gábor. Az első akadémiai titkok: intrikus vagy hazafi? In: A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtítkárai. Szerk.: Szilágyi Adrienn. Bp., 2023. 228–234.
- Gyáni 2019. Gyáni Gábor: Az ego-dokumentumok történetírói haszna. <http://www.barkaonline.hu/esszék-tanulmányok/6719-az-ego-dokumentumok-tortenetiroi-haszna> [Megjelent: Bárka, 27. (2019) 2. 69–74.] (Utolsó letöltés: 2025. november 9.)

- Jancsó 1944. Jancsó Elemér: Döbrentei Gábor élete és munkássága. (Különlenyomat az Erdélyi Tudományos Intézet 1943. évi évkönyvéből.) Kolozsvár, 1944.
- Pálmány 2011. Pálmány Béla: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja. 1825–1848. I–II. kötet. Bp., 2011.
- Sipos 2022. Sipos Balázs: Személyes források és a történelmi tapasztalat elbeszélése. Egyének és közösségek Magyarországon 1848–1948. Bp., 2022.
- Szabó G. 2011. Szabó G. Zoltán: Kölcsey Ferenc (1790–1838). Pozsony, 2011.
- Teleki–Döbrentei 1833. Teleki József – Döbrentei Gábor: A' Magyar Tudós Társaság' Igazgatóságának Második Esztendei Jelentése a' Társaság' 1832-beli Munkálódásairól 's Pénztára' Miben létééről. In: Tudományos Gyűjtemény, 17. (1833) 2. sz. 91–101.
- Viszota 1908. Viszota Gyula: A M. Tud. Társaság Zsebszótára történetéhez. In: Magyar Nyelv, 4. (1908) 2. sz. 63–71.
- Viszota 1910a. Viszota Gyula: A „Tudománytár” története. In: Akadémiai Értesítő, 21. (1910) 3. f. 121–136.
- Viszota 1910b. Viszota Gyula: A Tudománytár történetéhez. In: Akadémiai Értesítő, 21. (1910) 8–9. f. 424–438.